

KATALOGIZÁTOR PRO(TI)? UŽIVATELI KATALOGU ANEB JAK UVAŽUJE KNIHOVNÍK O ČTENÁŘI

Pavlina Doležalová – Magda Šrajbová – Jiří Trnka, Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje

Smyslem práce katalogizátorů je vytvářet katalogizační záznamy tak, aby si čtenář v katalogu mohl vyhledat co nejefektivněji požadovaný dokument. Podle studie Functional Request for Bibliographic Format (FRBR) bibliografický záznam, aby kvalitně sloužil čtenáři, má vést k cíli - najít, určit, vybrat, získat entitu. Katalogizátor je při své práci vázán katalogizačními pravidly, pravidly pro věcný popis, autoritami, bibliografickým formátem, funkcemi katalogizačního modulu automatizovaného systému. Výsledek jeho práce je ovlivněn kvalitou přístupového rozhraní elektronického katalogu. Katalogizátoři nejsou ve styku se čtenářem a proto nemají zpětnou vazbu pro svou práci. Přesto je zajímavá, zda a jak je jejich činnost pro čtenáře efektivní. Jsou různé formy jak se o tom dozvědět. My jsme zvolili formu řízeného dotazníku a jeho výsledky porovnali se statistickými výstupy ze systému Aleph.

Stěžejní část příspěvku předkládá výsledky, jak naši čtenáři vyhledávají ve WWW OPACu, co si myslí knihovníci o tom, jak čtenáři nejčastěji v OPACu hledají. Dále uvádíme zjištění, jak hledají knihovníci ze zpracovatelských oddělení a jak knihovníci ze služeb ve služebním modulu OPACu. V první části příspěvku podáváme přehled o fondu Studijní a vědecké knihovny Plzeňského kraje (SVK PK), seznamujeme s vývojem katalogizační činnosti a katalogů včetně pohledu ze strany uživatele z té doby. V závěrečné části příspěvku se zamýšlíme nad výsledky dotazníkové akce a záměry katalogizace.

Fond SVK PK

Velikost fondu SVK PK k 31. 12. 2006 činila 1 754 183 knihovních jednotek. Fond tvoří knihy, seriály, hudebniny, kartografické dokumenty, CD a gramodesky, DVD, audiokazety, videokazety, CD ROMy, mikrofiše, mikrofilmy, patenty a normy. Podstatnou část dokumentů v počtu 912 978 svazků představují knihy a periodika. Knihovna má velký fond patentů a norem, který obsahuje 721 146 jednotek. Na tento fond jsou v elektronické

kém katalogu pouze stručné záznamy z evidence na zhruba 40 000 norem a patentů evidovaných od r. 1996. Lze je vyhledat pouze podle čísla, resp. třídicího znaku. Ostatní speciální dokumenty jsou zastoupeny v tomto počtu: hudebniny 31 942, gramodesky a CD 9 697, videokazety 839, mikrokopie 65 245, mikrofilmy 313, audiokazety 3 305, CD-ROMy 4 126 a DVD 592. Naprostá většina dokumentů je uložena ve skladištích a uživatelům je přístupná pouze přes katalogy knihovny. Knihovna nemá volný výběr. S jeho zavedením se počítá v roce 2009 pro zhruba 100 000 dokumentů vydaných v posledních deseti letech.

Je zřejmé, že katalog v SVK PK má nezastupitelnou funkci. K 31. 5. 2007 OPAC v systému Aleph obsahoval 397 079 záznamů, z toho 322 272 záznamů knih-monografií, a 522 900 jednotek-exemplářů dokumentů. Pokud nezapočítáváme fond norem a patentů, je přes OPAC přístupná více jak polovina fondu. Zhruba polovina záznamů elektronického katalogu, tj. 184 013, byla vytvořena v rámci retrokonverze a rekatalogizace.

Nástin vývoje katalogizace a katalogů v SVK PK

Lístkové katalogy

Jak bylo uvedeno v úvodu příspěvku, na katalog má vliv úroveň katalogizace. Proto považujeme za užitečné se alespoň stručně zmínit o vývoji katalogizace v SVK PK. Knihovna od svého vzniku v roce 1950 budovala pro čtenáře lístkové katalogy jmenný, předmětový a systematický stejně jako ostatní vědecké knihovny. Jmenné zpracování vycházelo zejména z Pravidel jmenného katalogu, předmětová hesla podle ČSN 01 0188 a značky MDT ze středního a úplného vydání tabulek [ŠRAJBOVÁ, 2000]. Hledání dokumentů podle selekčního termínu v příslušném katalogu bylo bez možnosti kombinace termínů a odpovídalo možnostem těchto katalogů. K dispozici máme výsledky průzkumu o využívání katalogů naší knihovny z diplomové práce z roku 1967 [REJTHAROVÁ, 1967]. Čtenáři vybrali 17 870 požadovaných děl z jednotlivých katalogů takto: katalog jmenný – 8 409 titulů, 47 procent čtenářů, katalog předmětový 6 999 titulů, 39 procent čtenářů, katalog systematický – 2 462 titulů, 14 procent čtenářů. Z výzkumu vyplynula hlavní příčina nevyužívání systematického katalogu, a to byla neznalost třídicího systému, v tomto případě MDT. Ze zkušenosti z období využívání lístkových katalogů víme, že čtenářům vědecké knihovny chyběl katalog názvový. Názvové katalogy se budovaly ve veřejných „lidových“ knihovnách. Byly případy, že když si nemohli čtenáři ani knihovník vzpomenout na jméno autora, tak si ho zjistili podle názvu v katalogu Knihovny města Plzně, ta je od vědecké knihovny v Plzni našťástí pouze přes ulici, a pro výpůjčku se vrátili do vědecké knihovny. Lístkové katalogy se v SVK PK přestaly doplňovat od začátku roku 1998. V rámci

grantu VISK5 se podařil čtenářům zpřístupnit na Internetu naskenovaný jmenný katalog, který obsahuje celkem 762 667 katalogizačních lístků. Záznamy na dokumenty získané od roku 1998 jsou pouze v elektronickém katalogu.

Automatizovaná katalogizace

Knihy se začaly v SVK PK katalogizovat ve vlastním automatizovaném systému Knihovnický a informační modulární systém (KIMS) v roce 1993, od r. 1997 se počaly katalogizovat speciální dokumenty. V r. 1994 byla zahájila retrokonverze katalogů. Na úplném začátku se pracovalo bez rejstříků. Struktura záznamu vycházela z Výměnného formátu pro bibliografický (dokumentační) a katalogizační záznam, což byl dobrý základ pro konverzi záznamů do formátu UNIMARC v létě roku 2001 a do formátu MARC 21 na jaře roku 2005. Od poloviny roku 1997 jmenná katalogizace přešla na zpracování podle Anglo-amerických katalogizačních pravidel AACR2. Zásadní změny ve věcné katalogizaci nastaly v roce 2003, kdy se přešlo na klasifikaci dokumentů podle MDT MRF 4. verze a především v roce 2004, kdy začal věcný popis používat věcné autority NK ČR ve stanovených polích UNIMARCu, později MARC 21 včetně Konspektu. Pouze pro potřeby podrobnějšího popisu nebo pokud zatím není stanovená autoritní forma se užívají nadále volně tvořená klíčová slova a formální deskriptory SVK PK. Tato pole se také využívají pro záznamy retrokonverze, v kterých se nepřistoupilo na používání věcných autoritních polí s výjimkou osobního jména, korporace a MDT MRF.

Za zmínku stojí přechod na klasifikaci dokumentů podle souboru znaků MDT MRF. Byla připravena převodní tabulka vybraných znaků MDT a konverzním programem v systému KIMS byly třídíky převedeny na vybrané znaky MDT MRF. Konverzi vybraných znaků MDT bylo možné uskutečnit, protože od počátku automatizované katalogizace se tyto znaky v záznamech používaly z pevně daného, neměnného rejstříku v samostatném poli. Podařila se tak zásadní věc, že veškerá literatura v online katalogu je zaříděna podle aktuálních třídíků MDT MRF. Konverzní tabulka je nadále využívána při retrokonverzních pracích [ŠRAJBOVÁ, 2006].

Dalším důležitým mezníkem pro rozvoj katalogizační činnosti, odpovídající požadavkům současnosti, byla změna knihovnického systému KIMS na systém Aleph 500 v. 14 v roce 2004, o rok později přechod do verze 16. Systém umožnil katalogizátorům důsledně využívat jmenné a věcné autority, revidovat termíny v přístupových rejstřících, využívat všechna potřebná pole formátu pro různé typy dokumentů, lokalizovat záznamy. Podstatné pro přesnost a opravy v záznamech bylo propojení modulů. Rozvinula se online spolupráce s ostatními knihovnami, ať už v zaslání záznamů do

Souborného katalogu ČR CASLIN nebo zapojení katalogu SVK PK do Jednotného informační brány a také online zasílání návrhů jmenných a věcných autorit.

Z vývoje v katalogizaci je jasné, že v elektronickém katalogu je několik „vrstev“ záznamů podle doby jejich vzniku a jsou v něm také rozdíly v úplnosti záznamu. Nejvýraznější rozdíl je mezi záznamy pořizovanými nově z přírůstků dokumentů a záznamy z retrokonverze, kde je rozsah údajů nižší.

Elektronické katalogy

První elektronický katalog v SVK PK byl zprovozněn uživateli knihovny na podzim roku 1997 v systému KIMS v lokální síti, na internetu byl zpřístupněn počátkem roku 1999. Katalog při svém zahájení obsahoval téměř 100 000 záznamů. Základní menu na úvodní obrazovce katalogu nabízelo přístupová hlediska - autor (osoba), název díla, korporace (instituce), edice, plná notace MDT, předmětové heslo. Rejstřík autorů a personálii obsahoval 59 381 termínů, korporace a instituce 814 termínů, formální deskriptory 1 159 termínů, klíčová slova 42 417 termínů, edice 6 345 termínů [KREJČÍKOVÁ, 1998]. Prohlížení jednotlivých abecedních a číselných rejstříků bylo bez možnosti jejich kombinací, takže se nedá hovořit o vyhledávání. Záznamy dokumentů byly zobrazovány ve stejném formátu jako v lístkových katalogích. Aktualizace katalogu byla prováděna dávkově jedenkrát týdně. Statistika provozu systému udávala počet 6,5 tisíce vyhledávaných záznamů denně (celkem na dvanácti pracovních stanicích).

Po několika měsících fungování katalogu **byly učiněny tyto závěry**: uživatelé záhy poznali výhody elektronického katalogu a nejprve se obraceli k němu, teprve když žádaný dokument v elektronickém katalogu nenašli, hledali v lístkových katalogích; bylo dobré, když byl u katalogu fundovaný konzultant; čtenáři nejvíce vyhledávali-prohlíželi záznamy podle autorů a klíčových slov a netrvali na kombinacích jednotlivých selekčních termínů; velký počet dokumentů úspěšně nalezených byl podle volně tvořených klíčových slov. To potěšilo katalogizátory, kteří od samotného počátku zpracování dokumentů v automatizovaném systému, kdy ještě nebylo možné odhadnout, jak budou klíčová slova využívána, prováděli věcnou analýzu velmi pečlivě a podrobně. Z dnešního pohledu ale už víme, že volně tvořená klíčová slova se ve velkých bázích neosvědčila, a proto jsme se vrátili na podnět Národní knihovny k autoritním předmětovým heslům a klíčová slova používáme omezeně pouze jako doplňková. Nicméně v té době byl i takto fungující katalog pokrok proti lístkovým katalogům a tomu také odpovídalo jeho hodnocení čtenáři.

Jak tento katalog splňuje požadavky čtenářů bylo téma bakalářské práce o rok a půl později [MAIXNEROVÁ, 1999]. Byla provedena dotazníková akce, které se účastnilo 456 uživatelů. **Z průzkumu vyplynulo**, že čtenáři už měli na katalog vyšší nároky než při spuštění katalogu. Průzkum ukázal, že 66 procent oslovených uživatelů by mělo rádo v elektronickém katalogu veškerý fond knihovny. 36 procent uživatelů nejčastěji vyhledává podle klíčového slova, 28 procent podle autora (osoby), 19 procent podle názvu, 15 procent podle předmětového hesla, necelá 2 procenta podle signatury a méně než 1 procento podle MDT, edice, korporace (instituce). Ukázalo se, že je zájem vyhledávat ještě podle dalších kritérií, např. podle roku vydání či názvu nakladatele. Záznam na monitoru se zdál dostatečně přehledný 89 procentům uživatelům a orientace v něm jim nečinila potíže. Tak vysoké číslo odpovídá tomu, že záznam byl ve formátu katalogizačního lístku, na který byli čtenáři léta zvyklí. Jen malé procento by uvítalo jinou formu zobrazení záznamu, např. návěšťový záznam, zkrácený záznam, které znali z jiných elektronických katalogů. 61 procent účastníků postrádalo funkci kombinovaného vyhledávání, především kombinaci klíčových slov, dále kombinaci klíčových slov a roku vydání pro zúžení dotazu. Častým požadavkem bylo propojení elektronického katalogu s modulem výpůjčního protokolu. Uživatelům chyběla možnost zadat na dokument požadavek, vidět, zda je kniha půjčená, samostatně si výpůjčku prodloužit, zjistit přehled stavu svých výpůjček.

Rozvíjet uživatelské rozhraní katalogu v systému KIMS se především z časových a personálních důvodů nedařilo. Proto byl katalog v r. 2002 na internetu nahrazen **katalogem IPAC Rapid Library**, který splňoval funkci kombinovaného vyhledávání záznamů, zobrazení záznamů bylo možné v několika formátech. Vyhledávání šlo omezit typem dokumentu, jazykem, rokem vydání a zemí vydání. Čtenáři a služby byli o poznání spokojenější a katalogizátoři také. Konečně byly dostatečně využity výsledky jejich práce. Nedostatkem bylo, že katalog byl aktualizován dávkově, čímž docházelo ke zdržení informace o nově získaných titulech a dále, že nebyla využita možnost objednávání, prodlužování a rezervace titulů.

Se zakoupením systému Aleph v roce 2004 byl zprovozněn **OPAC v Alephu**. Podstatná pozitivní změna pro čtenáře hned od začátku byla, že katalog byl aktualizován online. Na jaře roku 2006 byl zprovozněn cirkulační modul a katalog začal plnit svoje další funkce pro uživatele. Čtenáři si zadávají přes webový katalog požadavky a rezervace na dokumenty, prodlužují výpůjčky a využívají další funkce. Katalog k 31. 5. 2007 obsahoval 397 079 záznamů, z toho 322 272 knih, 10 245 seriálů, 7 876 hudebnin, 6 736 zvukových dokumentů, 4 717 kartografických dokumentů, 3 704 elektronických zdrojů, 1 108 videozáznamů, 380 starých tisků, 22 463 no-

rem a 17 607 patentů. Pro zajímavost, zvláště pro porovnání s počtem termínů v rejstřících v roce 1997 (počet uveden v závorce), uvádíme počet termínů v roce 2007: autoři 187 360 (59 381), korporace a akce 24 640 (814), formální deskriptory volně tvořené 2 105 (1 159), autoritní formální deskriptory 822, klíčová slova 89 434 (42 417), edice 19 553 (6 345). Rejstřík MDT obsahuje 19 855 termínů, skupina konspektu 561, autoritní předmětová hesla-věcné téma 33 235, geografická jména 6 047, unifikovaný název/autor název 10 913.

Statistické šetření

Cílem statistického šetření bylo zjistit zvyklosti uživatelů OPAC (čtenářů a knihovníků) tak, jak se domnívají, že vyhledávají a tyto názory porovnat se skutečností získanou z historie systému Aleph500, v. 16. Získávané dat probíhalo v několika fázích. Část generování statistik z výpůjčního systému v období 1. až 31. května 2007 zajistil J. Trnka. Část dotazníková proběhla v termínu od 14. do 18. května 2007. Výstupy z obou částí byly porovnány, výsledkem jsou tabulky a grafy zveřejněné v této stati.

Formou řízeného dotazníku jsme se dotázali vybraných návštěvníků knihovny na způsob užívání WWW OPACu. Struktura otázek byla následující: zda-li používají vyhledávání, pokud ano, pak jaký formulář (základní, pokročilý, ve více polích, pomocí CCL); jaké možnosti při vyhledávání užívají (volba ze seznamu souborů slov, přímých indexů a abecedních rejstříků dostupných ve vyhledávacích formulářích na WWW OPAC); zda-li používají rejstříky, pokud ano, pak jaké (volba ze seznamu přímých indexů a abecedních rejstříků dostupných na WWW OPAC ve formuláři prohlížení rejstříků). Oslovili jsme celkem 31 mužů a 34 žen. U respondentů převažovalo ve 45 procentech střední vzdělání s maturitou a ve 31 procentech vysokoškolské vzdělání. Nejvíce zastoupenou věkovou skupinou byla 21-30 let ve 47 procentech a 18 procent v intervalu 31-40 let.

Struktura návštěvníků knihovny vyplňujících dotazník

			Dosažené vzdělání			Věk		
			Základní	2	3%	15-20 let	11	17%
			Střední	8	12%	21-30 let	30	47%
Pohlaví			Střední s maturitou	29	45%	31-40 let	12	18%
Muž	31	48%	Vyšší odborné	6	9%	41-60 let	8	12%
Žena	34	52%	Vysokoškolské	20	31%	61-starší	4	6%
Celkem	65	100%	Celkem	65	100%	Celkem	65	100%

Ve stejném období jsme požádali o vyplnění dotazníků padesát zaměstnanců zpracovatelských oddělení a služeb. Otázky pro zaměstnance byly rozděleny do dvou částí. První se týkala jejich práce v OPAC ve služebním modulu a byla v této struktuře: používáte formulář vyhledávání ve služebním modulu, pokud ano, pak jaké možnosti při vyhledávání volíte (seznam souborů slov, přímých indexů a abecedních rejstříků dostupných ve vyhledávacím formuláři ve služebním modulu); používáte rejstříky, pokud ano, pak jaké (seznam přímých indexů a abecedních rejstříků dostupných ve služebním modulu). Druhá část otázek se týkala tipování chování uživatelů WWW OPACu, ve které museli knihovníci zodpovědět následující otázky: jaký typ vyhledávání čtenář používá (základní, pokročilé, ve více polích, pomocí CCL) a jaké možnosti v něm (volba ze seznamu souborů slov, přímých indexů a abecedních rejstříků dostupných ve vyhledávacích formulářích na WWW OPAC); zda používá prohlížení rejstříků a jaké (volba ze seznamu přímých indexů a abecedních rejstříků dostupných na WWW OPAC ve formuláři prohlížení rejstříků).

Struktura zaměstnanců vyplňujících dotazník

Pracoviště	Počet	
Výpůjční protokol	11	54%
Internetová studovna	3	
Všeobecná studovna	3	
Čítárna	4	
Hudební kabinet	2	
Speciální studovna	4	
Celkem služby	27	
Akvizice	7	46%
Katalogizace	12	
Regionální bibliografie	4	
Celkem zpracování	23	
Celkem zaměstnanci	50	100%

Seznam čtenářů Studijní a vědecké knihovny Plzeňského kraje dle typu průkazu

Typ	Počet
Roční absenční	3 743
Roční prezenční	51
Student	4 619
Důchodce	316
Kolektiv	7
MVS	568
Jednorázový	62
Celkem čtenáři	9 366

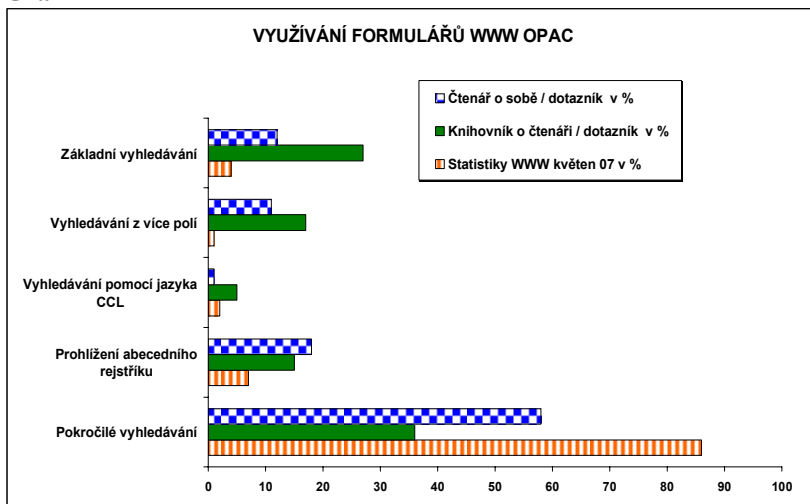
Statistiky získané z historie výpůjčního systému za květen 2007 byly rozděleny na část týkající se využívání WWW OPAC a na část týkající se OPAC ve služebním modulu. Data z WWW OPAC byla považována za činnost čtenářů, data ze služebního modulu byla uvažována jako činnost knihovníků.

Přehled formulářů a v nich zpřístupněných indexů

WWW OPAC			OPAC služební modul	
Základní / pokročilé vyhledávání	Vyhledávání z více polí	Prohlížení rejstříků	Vyhledávání	Prohlížení rejstříků
<p>Všechna pole Signatura Slova z názvů Slova z autorů Slova z korporací Slova z akcí Slova z míst vydání Slova z nakladatelů Rok vydání Předmět (klíčová slova) MDT ISBN/ISMN/ISSN Systémové číslo Jazyk dokumentu Rok od - rok do Druh dokumentu Recenzovaný dokument (články)</p>	<p>Předmět (klíčová slova) Slova z autorů Název Slova z názvů Rok vydání Slova z nakladatelů Jazyk dokumentu Rok od - rok do Druh dokumentu</p>	<p>Signatury Autor Název Unifikovaný název Korporace Akce MDT Nakladatel Místo vydání ISBN/ISMN/ISSN Edice Předmětové heslo Klíčové slovo Předmět - osoby Geografický údaj Konspekt Formální deskriptory Form. deskriptory SVK PK ID číslo normy / patentu Systémové číslo Zdrojový dokument (články)</p>	<p>Signatura Systémové číslo Všechna pole Slova z názvů Slova z autorů Čárový kód Slova z korporací Slova z akcí ISBN / ISMN / ISSN Slova z nakladatelů Slova z míst vydání Rok vydání Jazyk dokumentu Jazyk originálu Předmět (klíčová slova) Kód geografické oblasti MDT Klíč. slova anglická Obsazení (hudebního díla) Periodicita Poslední rok seriálu Stav záznamu Sbírka Druh dokumentu ID číslo normy / patentu Zdrojový dokument (články) Recenzovaný dokument (články)</p>	<p>Signatury Autor Název ISBN / ISMN / ISSN Edice Unifikovaný název Korporace Akce MDT Nakladatel Místo vydání Předmětové heslo Klíčové slovo Předmět - osoby Geografický údaj Konspekt Formální deskriptory Form. deskriptory SVK PK Přírůstková čísla Signatury (z jednotek) Volný výběr (pole druhá signatura) ID číslo normy / patentu Zdrojový dokument (články) Recenzovaný dokument (články)</p>
<p>Limity společné pro všechna vyhledávání na WWW OPAC</p>				
<p>Jazyk všechny Čeština Slovenština Němčina Angličtina Francouzština Ruština Italština Polština Maďarština Španělština Romština Esperanto</p>	<p>Druh dokumentu všechny Knihy Seriály Hudebniny Zvukové dokumenty Mapy Počítačové soubory Videodokumenty</p>			

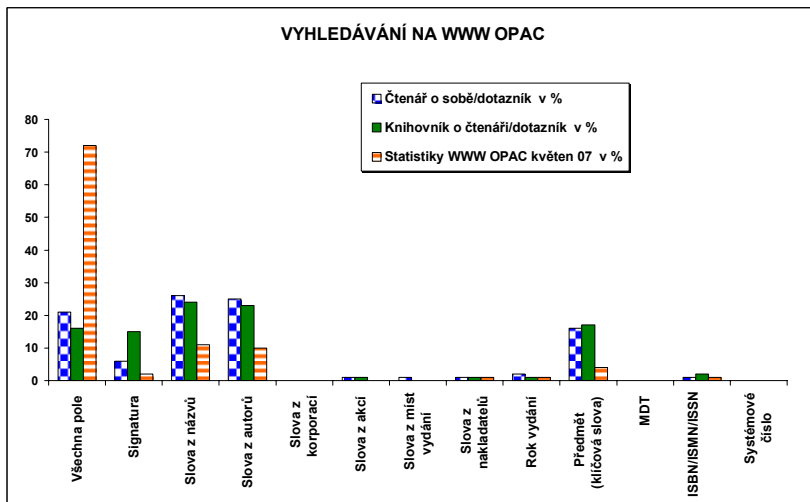

Graf 1

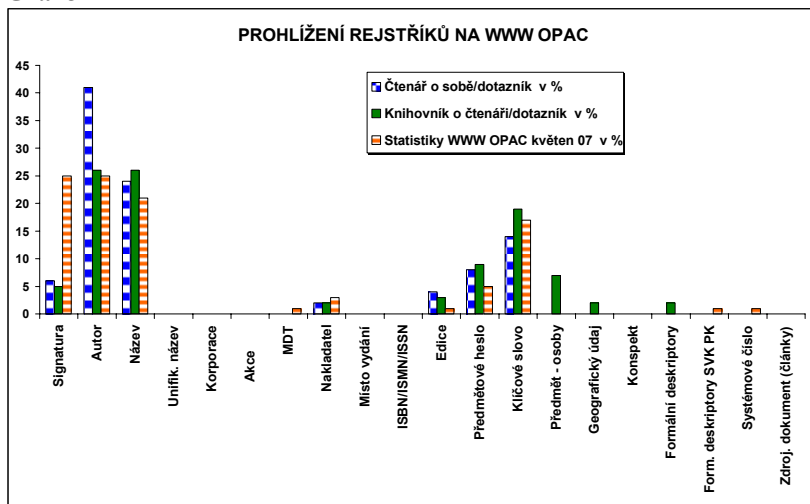
Přehled z květnových statistik WWW OPAC: základní vyhledávání 2 835x, vyhledávání z více polí 697x, vyhledávání pomocí CCL 1 372x, prohlížení rejstříků 4 744x a pokročilé vyhledávání 55 974x. Statistiky ukazují stav, který jsme předpokládali, tj. čtenář využije nejčastěji tu formu,

Graf 2

kteřá je přednastavena. Po přihlášení do systému WWW OPAC na <http://aleph.svkpl.cz> je jako první nabízen formulář pokročilého vyhledávání. Knihovníci ze zpracovatelských oddělení přisoudili uživatelům shodný zájem o základní a pokročilé vyhledávání a také nezanedbatelný zájem o vyhledávání z více polí, služby volily pro čtenáře většinou pokročilé vyhledávání.

Graf 3

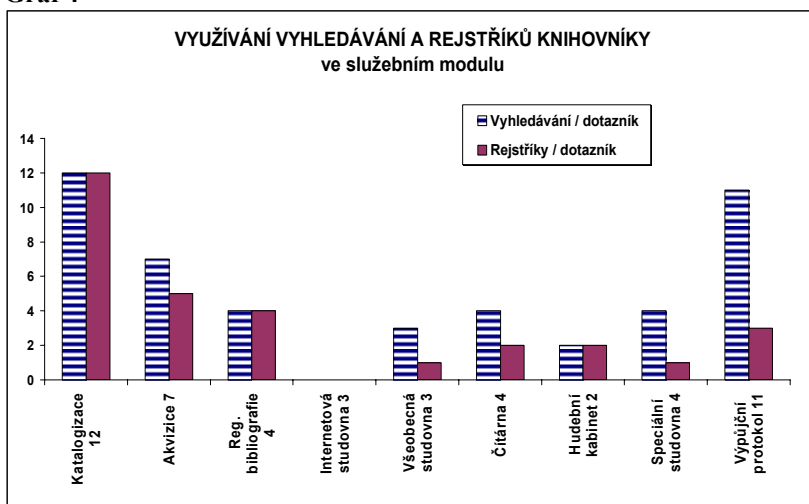

Přehled z květnových statistik pokročilého vyhledávání na WWW OPAC: všechna pole 46 063x, signatura 1 363x, slova z názvů 6 780x, slova z autorů 6 253x, slova z korporací 31x, slova z akcí 21x, slova z míst vydání 73x, slova z nakladatelů 267x, rok vydání 369x, předmět (klíčová slova) 2 557x, MDT 23x, ISBN/ISMN/ISSN 241x a systémové číslo 26x. Nejčastěji užívanou limitou v pokročilém vyhledávání je pak samostatně zvolený jazyk dokumentu celkem 1 079x nebo v kombinaci s druhem dokumentu 952x, pouze druh dokumentu byl užitý 723x, nějaké varianty limit bylo použito celkem 3 967x. Kombinace užívaných indexů byla sledována ve statistice formuláře vyhledávání z více polí, ve kterém se nejčastěji objevila varianta slova z názvů, rok vydání a slova z nakladatelů 270x a kombinace stejných souborů slov se slovy z autorů 141x (z celkem 697 hledání prostřednictvím tohoto formuláře). Podle statistik OPACu je zřejmé, že čtenáři využívají nejčastěji index všechna pole, který je přednastaven na prvním místě jak ve formuláři pokročilého tak i základního vyhledávání. Čtenáři i knihovníci očekávali, že uživatel OPACu používá častěji slova z názvů a autorů a z věcné části bibliografického záznamu pak slova z předmětových

hesel a klíčových slov. Pouze jednotlivci z akvizice a katalogizace pro uživatele volili i slova z akcí, nakladatelů a rok vydání. Nikdo z respondentů (čtenář ani knihovník) neočekával používání MDT.

Přehled z květnových statistik prohlížení abecedních rejstříků na WWW OPAC: signatura 1 178x, autor 1 165x, název 1 001x, unifikovaný název 0, korporace 3x, akce 1x, MDT 25x, nakladatel 136x, místo vydání 1x, ISBN/ISMN/ISSN 9x, edice 47x, předmětové heslo 216x, klíčové slovo 821x, předmět - osoby 2x, geografický údaj 9x, konspekt 0, formální deskriptory 18x, formální deskriptory SVK PK 38x, systémové číslo 52x a zdrojový dokument 0. Prohlížení rejstříků na WWW OPAC je méně časté než vyhledávání, ale přesto je způsob využívání shodný s vyhledáváním. Tzn. autor, název, předmětové heslo a klíčové slovo. Všichni knihovníci očekávali vyšší zájem o prohlížení rejstříků autorů a názvů. Několik katalogizátorů, akvizitérů a celý hudební kabinet volil pro uživatele rejstřík klíčových slov, část katalogizátorů a akvizitérů rejstřík předmětových hesel a edic. Jeden katalogizátor také tipoval používání rejstříků geografických údajů a formálních deskriptorů, část katalogizace a celý hudební kabinet rejstřík předmět - osoby. Statistiky užívání těchto posledně zmiňovaných rejstříků nepotvrdily.

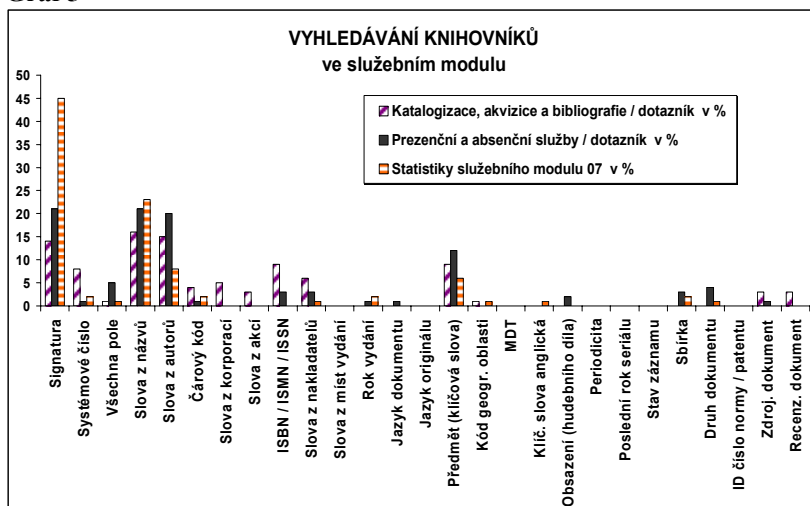
Graf 4

Tento graf je výstupem odpovědí z dotazníku na téma, zda-li knihovníci využívají vyhledávání ano-ne a zda-li využívají prohlížení rejstříku ano-ne. Graf naznačuje, že prohlížení rejstříků je obvyklejší při práci katalogizátorů, akvizitérů a bibliografů. Zaměstnanci služeb častěji používají vyhledávání,

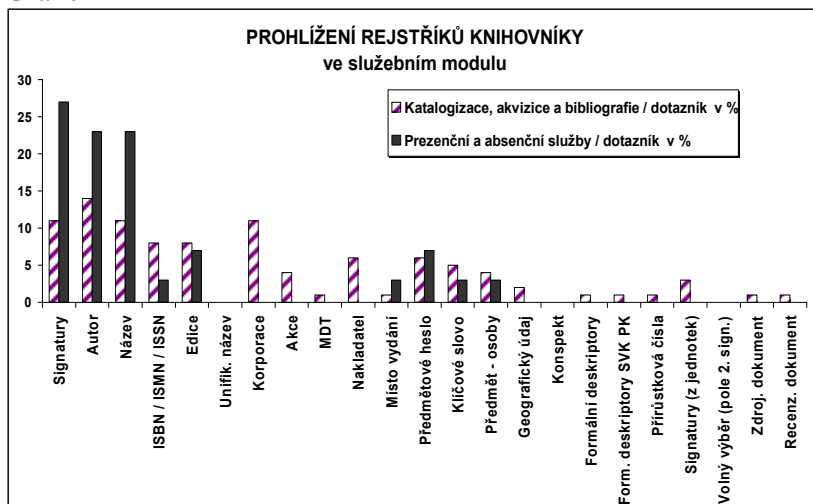
kde je možné kombinovat více parametrů najednou. Výjimkou je hudební kabinet, jehož pracovníci se spolupodílejí na rekatalogizaci zvukových dokumentů z fondu knihovny, jejich způsob práce ve služebním katalogu je podobný jako ve zpracovatelských odděleních. Pracovníci internetové studovny nepoužívají služební modul pro vyhledávání a objednávání, protože spolupracují se čtenářem při hledání na WWW OPACu.

Graf 5

Přehled z květnových statistik služebního modulu: signatura 1 801x, systémové číslo 66x, všechna pole 55x, slova z názvů 915x, slova z autorů 311x, čárový kód 99x, slova z korporací 5x, slova z akcí 0, ISBN/ISMN/ISSN 9x, slova z nakladatelů 20x, slova z míst vydání 2x, rok vydání 73x, jazyk dokumentu 10x, jazyk originálu 0, předmět (klíčová slova) 232x, kód geografické oblasti 36x, MDT 8x, klíčová slova anglická 24x, obsazení (hudebního díla) 0, periodicita 2x, poslední rok seriálu 6x, stav záznamu 6x, sbírka 81x, druh dokumentu 29x, ID číslo normy / patentu 1x, zdrojový dokument 0, recenzovaný dokument 0. Z tohoto grafu je patrný rozdíl ve zvyklostech zpracovatelských oddělení a služeb. Způsob hledání služeb je více podobný uživatelskému přístupu čtenářů, tj. nejčastěji používají slova z názvů, autorů, předmětových hesel a klíčových slov. Téměř mizivě využívají další možnosti, na rozdíl od katalogizátorů, akvizitérů a bibliografů.

Graf 6

Rejstříky prohlíží více katalogizátor a bibliograf, služby ve stejné struktuře jako v režimu vyhledávání, tj. autor, název, předmětové heslo. Ve službách jsou výjimkou opět pracovníci hudebního kabinetu, kteří ještě uvedli užívání rejstříků edic, klíčových slov a předmětu - osob.

Závěry průzkumu

Čtenáři nejčastěji vyhledávají přes formulář pokročilé vyhledávání z indexu všechna pole. Proč index všechna pole, zdá se, vyhovuje? Obsahuje velkou část údajů z bibliografického záznamu a pokud si čtenář není jistý, zda-li se slovní termín objevuje v názvu knihy nebo je vyjádřen ve věcném popisu, pak je varianta všechna pole nejvhodnější. Od doby, kdy do indexu všechna pole byla začleněna i signatura, ubyl pro čtenáře na důležitosti přímý index signatur. Knihovníci ze služeb index všechna pole doporučují zejména těm uživatelům, kteří nerozumějí struktuře bibliografického záznamu. Těchto přibývá zejména v mladé generaci, která se odnaučila používat lístkové katalogy řazené vždy pouze podle jednoho kritéria (autor, předmětové heslo nebo MDT). Index všechna pole čtenářům často připomíná způsob hledání na Internetu. Uživatelé jsou zvyklí vyhledat co největší počet záznamů a teprve potom dělají výběr.

Kromě toho čtenáři nejčastěji hledají podle autorů, názvů, klíčových slov, předmětových hesel. Čtenáři nehledají podle MDT, korporace, akce. K podobnému závěru došla v bakalářské práci J. Maixnerová roce 1999. Ukazuje se nadále, že uživatelům je bližší přirozený jazyk než znaky MDT.

Nedávno uvažovaná myšlenka, že bychom v indexaci dokumentů přešli na Deweyho desetinné třídění (DDC) a museli provést pracné konverze, se zdá z informace o nevyužívání systematického jazyka zcela neopodstatněná. Užitečnější bude čas a síly věnovat rozvoji autorit.

Ze statistiky a dotazníků vyplývá, že častým údajem, podle kterého ještě vyhledávají uživatelé i knihovníci na WWW OPACu i ve služebním modulu, je signatura. Signatura znamená pro knihovníka rychlý a jednoznačný způsob hledání záznamu. Domníváme se, že u čtenářů tento způsob hledání stále přetrvává z dob katalogu v systému KIMS, kde zapsáním signatury se dával požadavek na dokument.

Z výzkumu vyplývá, že uživatelům stačí několik zažitých vyhledávacích termínů, ale nejčastější hledání v indexu všechna pole dávají katalogizátorům perspektivu, že i ostatní údaje v bibliografickém záznamu jsou pro hledání prospěšná.

Zřejmě i závěr V. Krejčíkové, že uživatelé v roce 1998: "netrvali na kombinacích jednotlivých selekčních termínů", který se nám původně jevil diskutabilní, se dnešními statistikami potvrdil. Ve statistikách WWW OPAC byl v pokročilém hledání z celkového počtu 55 974 hledání použit index všechna pole 46 064x, ostatní indexy v zanedbatelném počtu a k tomu jen 3 967x použita nějaká kombinace limit (druh dokumentu, jazyk, rok). Očekávali jsme, že čtenáři budou limity více využívat.

Podle výsledků průzkumu usuzujeme, že uživatel nezkoumá další možnosti vyhledávání, využije nejčastěji to, co má přednastaveno. Ve WWW OPACu SVK PK je nastaven jako první formulář pokročilé vyhledávání a všechna pole - takto bylo nastaveno podle požadavků služeb, čtenáři měli potřebu kombinovat různé parametry.

Proč knihovníci ze služeb hledají podobně jako čtenáři? Služby hledají často podle zadání čtenáře, který má požadavek ve formě autor, slovo z názvu a pokud se nejedná o beletrii, pak udává obsah knihy několika klíčovými slovy.

Kombinace slova z názvů, rok vydání a slov z nakladatelů je typická pro studenty SŠ a VŠ, kteří mají tímto způsobem zadánu studijní literaturu. Potvrdila to statistika formuláře vyhledávání z více polí, kde se tato kombinace vyskytla nejčastěji.

Zpracovatelská oddělení více používají ke své práci rejstříky a totéž očekávají také od uživatelů WWW OPACu. Předpokládají také od uživatelů poměrně velkou znalost struktury bibliografického záznamu, což vyjadřují v předpokladu užívání např. rejstříků geografický údaj, formální deskriptor nebo předmět - osoby. Tato očekávání se nenaplnila. Čtenář nezná a nemůže znát strukturu záznamu, neovládá používané selekční termíny a není mu jasný ani rozdíl např. mezi klíčovým slovem a předmětovým heslem. Proto

čtenář raději užívá funkci vyhledávání než prohlížení abecedních rejstříků. Ve službách používají knihovníci rejstříky spíše jako pomůcku při nalezení správného autora, nevyhovují jim nemožností kombinovat více parametrů (např. roku vydání, druhu dokumentu aj.).

Jak WWW OPAC a katalogizátor pomáhá čtenáři překonat neznalost struktury záznamu a selekčních termínů? Současný katalog dovolí čtenáři vyhledávat podle jednotlivých slov, podle částí slov, čtenář nemusí znát celý termín, nezáleží na slovosledu. Katalog nabídne např. již zmíněný index všechna pole, kde je většina údajů z bibliografického záznamu; v indexu předmět (klíčová slova) jsou všechny údaje z polí věcného popisu – tzn. věcné téma, geografické jméno, volně tvořený termín – klíčové slovo, žánr-forma dokumentu, osobní jméno užitě jako předmět, jméno korporace a akce užitě jako předmět a také předmětové heslo z dříve vytvořených záznamů podle ČSN 01 0188; v indexu slova z názvů jsou hlavní názvy, unifikované názvy, názvy edic a všechny varianty názvů – např. obálkový název, název části, souběžný název. K jednotnosti a propojenosti selekčních termínů se intenzivně budují národní jmenné i věcné autority a zavádějí se do katalogů knihoven.

Závěr

Název našeho příspěvku je “Katalogizátor pro(ti)? uživateli katalogu aneb jak uvažuje knihovník o čtenáři“. Odpověď jednoznačně zní, že katalogizátor je pro uživatele katalogu a věříme, že to z tohoto příspěvku vyplývá. Zbývá odpověď na druhou část z názvu „Jak uvažuje knihovník o čtenáři“. Ze zkušenosti víme, že pracovníci služeb potřeby čtenářů znají lépe než katalogizátoři, což se potvrdilo. Potřebné je, aby požadavky čtenářů předávali kolegům zpracovatelských oddělení a ti mohli svoji činnost rozvíjet také na základě těchto poznatků a ve prospěch čtenáře.

S rozvojem informační společnosti, s růstem elektronických dokumentů a vývojem softwaru předpokládáme, že uživatelské potřeby se budou zvyšovat. Připravují se k tomu revidovaná katalogizační pravidla AACR3 a musí tomu odpovídat i automatizované knihovnické systémy. Takže práce katalogizátorů a vůbec knihovníků, pokud chtějí uspět, nekončí.

Literatura:

KREJČÍKOVÁ, Věra. Veřejný katalog ve Státní vědecké knihovně v Plzni. *Knihovní obzor*. 1998, roč. 6, č.1, s. 12-15.

MAIXNEROVÁ, Jana. *Elektronický katalog ve službách uživatelů Státní vědecké knihovny v Plzni. : bakalářská práce*. Plzeň : Západočeská univerzita, 1999. 47 s., 7 s. příl.

REJTHAROVÁ, Alena. *Využívání katalogů ve Státní vědecké knihovně v Plzni : diplomová práce*. Praha : Univerzita Karlova, 1967. 118 s.

ŘÍMANOVÁ, Radka. Kvalitní katalog - nezbytný zdroj pro poskytování služeb knihovny. In *Knihovny současnosti 2005 : sborník z 13. konference, konané ve dnech 13. - 15. září 2005 v Seči u Chrudimi*. Brno : Sdružení knihoven ČR, 2005, s. 218-227.

ŠRAJBOVÁ, Magda. Vývoj katalogizační činnosti a katalogů SVK v Plzni. In VY-ČICHLO, Jaroslav (ed.). *50 let Státní a vědecké knihovny v Plzni : studie – data - vzpomínky*. Plzeň : Státní vědecká knihovna, 2000, s. 41-78.

ŠRAJBOVÁ, Magda. Katalogizační činnost v SVK PK v letech 2000-2005. In VY-ČICHLO, Jaroslav (ed.). *55 let Studijní a vědecké knihovny Plzeňského kraje : studie - data – vzpomínky : 2000-2005*. Plzeň : Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje, 2006, s. 97-117.